

# TÜRKİYE'DE EKONOMİK GELİŞMELER VE BEKLENTİLER

(10 Aralık 2004)

Prof. Dr. Emin ÇARIKCI

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ, İİBF, Uluslararası Ticaret Bölümü Öğretim Üyesi

Kasım 2000 Likidite Krizi ve Şubat 2001 Finans Krizi sonrası IMF destekli bir Ekonomik İstikrar Programına ek olarak, ekonomi yönetiminde politik müdahaleleri asgari düzeye indirebilmek için BDDK ve Kamu İhaleleri Üst Kurulu gibi 10 Üst Kurul kurulmuş, ilaveten, Bankalar Kanunu, Hazine'nin İç Borçlanma Kanunu ve Merkez Bankası'nın bağımsızlığı yasası gibi kurumların özerkliğinin ve Türkiye'de siyasi istikrarın sağlanmasının müspet etkileri, ayrıca Ekonomik Programda mali disipline uyulmasının piyasalara güven vermesi sonucu Türk ekonomisi düzlüğe çıkmak üzeredir. Ekonomide 2004'deki gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmadan önce 2002 ve 2003 yıllarındaki gelişmeleri, ayrıca 2004 gerçekleşme tahminleri ile 2005 yılı hedeflerini özetleyelim.

**2002 yılı Ekonomik Gerçekleşmeleri:** 2002 yılı için hedeflenen %3'lük GSMH büyüme hızı %7,8 olarak gerçekleşmiş, yıl boyunca dolar fiyatının 1,5 milyon TL dolayında seyretmesinin de müspet etkisiyle, 2002 yılı için hedeflenen GSMH 166 milyar dolar yerine yaklaşık 182 milyar dolar, Fert Başına Gelir (FBG) de hedeflenen 2316 dolar yerine 2609 dolar olarak gerçekleşmiştir (Bakınız. Tablo-1). Yıllık enflasyon 2001'deki %70'li seviyelerinden, 2002'de TÜFE'de %29,7, TEFE'de %30,8'e gerilemiştir.

**2003 yılı Gerçekleşmeleri:** GSMH Büyüme Hızı %5.9 artmış, ortalama dolar fiyatının 2002 seviyesinde (1,5 milyon TL) kalması sonucu, GSMH hedefi 200 milyar \$ iken, 239 milyar \$'a çıkmıştır (2002'den 2003'e %32 artış). FBG 2609 \$'dan 3384 \$'a (2002'ye göre %29.7 artış) gerçekleşmiştir. İthalat 68.7 ve ihracat ise 46.9 milyar dolar, Dış Ticaret Açığı -21,9 ve Cari İşlemler Dengesi açığı da -6,8 milyar dolardır. 2003'de yıllık enflasyon hızları TÜFE'de %18,4'e, TEFE'de de %13,9'a inmiştir. Bütçe Harcamaları 140 katrilyon TL, Gelirleri 100,2 katrilyon TL olup, Bütçe Açığı da -39,8 katrilyon TL'ye (26,5 milyar \$) ( Bütçe Açığının en büyük kalemini oluşturan Sosyal Güvenlik Kurumları = SGK açıkları 15,9 katrilyon (ktr) TL =10,6 milyar \$'a ) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 58,6 ktr.TL'dir.

**2004 yılı Gerçekleşme Tahminleri:** DPT'ye göre, GSMH Büyüme Hızı %10'a, GSMH 293 milyar \$'a, FBG 4112 \$'a ve Satınalma Gücü Paritesine (SGP = Türkiye'deki bir demet mal ve hizmetin New York'daki \$ cinsinden değeri) göre FBG de 7213 \$'a çıkacaktır. İthalat 95,5 milyar \$'a ve ihracat ise 62 milyar \$'a, Dış Ticaret Açığı -33,5 milyar \$'a ve Cari İşlemler Dengesi (CİD) açığı da -14,4 milyar \$'a ulaşacaktır. Yıllık enflasyon hızlarının ise, TÜFE'de %10'a, TEFE'de de %13,5'e inmesi beklenmektedir. Bütçe Harcamaları 153 katrilyon TL, Gelirleri 119 katrilyon TL olup, Bütçe Açığı da -34 katrilyon TL'ye (22,7 milyar \$), (SGK açıkları 18 katrilyon (ktr) TL=12 milyar \$'a) ulaşacak, Toplam Faiz Harcamaları ise 58,7 ktr.TL olacaktır.

**2005 yılı Hedefleri:** (Bakınız, Tablo-1) GSMH yaklaşık 298 milyar \$, FBG 4128 \$, SGP göre FBG 7300 \$, GSMH büyüme hızı %5, yıllık Enflasyon hızları da TÜFE ve TEFE'de de %8'şer, İthalat 104 milyar \$ (%8,9 artış), İhracat ise 71 milyar \$ (%14,5 artış) olup, Dış Ticaret Açığı -33 milyar \$, CİD Açığı da -10,6 milyar \$'dır.

**2005 yılı Devlet Bütçesi Hedefleri:** Harcamalar 168 Katrilyon (Ktr) TL; Transferler 107,7 ktr TL (56,6 ktr. TL faiz ödemesi), Cari Harcamalar 50,1 ktr. TL (39,3 ktr. TL Personel Giderleri), Yatırım ise 10,1 ktr. TL'dir. Gelirler 138,9 ktr. TL (Vergiler 119 ktr. TL)'dir. 2004'ten 2005'e Bütçe Harcamaları içinde, Transferler / Harcamalar %66'dan %64'e (Faiz Ödemeleri / Harcamalar %38,3'den %33,7'ye), Cari Ödemeler / Harcamalar %29,1'den %29,8'e, Yatırımlar / Harcamalar %4,6'dan %6'ya, Vergi Gelirleri / Harcamalar %69'dan %70,8'e, Faiz Ödemeleri /

**Vergiler %58'den %47'ye, Harcamalar / GSMH'de %36,1'den %34,9'a hedeflenmiştir. Bu durum 2005 Bütçesinin de bir Transfer ve Cari Harcamalardan oluştuğunu (107,7+50,1=157,8 ktr. TL) ve Bütçe esnekliğinin çok düşük düzeyde olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.**

**TABLO-1. TÜRKİYE'DE BAŞLICA EKONOMİK GÖSTERGELER:2001-2005 (10 Aralık 2004)**

	2001	2002	2003	2004 (K)	2005 (P)
GSMH (Milyar Dolar)	144,0	181,7	239	293 (T)	298
Fert Başına Gelir (FBG), Dolar	2105	2619	3390	4112 (T)	4128
- Satınalma Gücü (SGP) ile FBG, \$	6073	6496	6890	7213	7300 (E)
GSMH Büyüme Hızı (%)	- 9,5	7,8	5,9	13,5 Haziran	5,0
- İmalat Sanayii Üretimi (% Değişme)	- 9,9	10,7	9,7	11,2 (Ekim)	8,0 (E)
◆ Kapasite kullanım oranı (%)	73,6	76,7	80,0	83,0 (Ekim)	83,0 (E)
Tüketici Fiyatları (TÜFE), %	68,5	29,7	18,4	8,8 Kasım (*)	8,0
Toptan Eşya Fiyatları (TEFE), %	88,6	30,8	13,9	13,7 Kasım (*)	8,0
Emisyon Hacmi (Trilyon Lira)	5282	7636	10 676	13 400 Aralık	20 000 (E)
Bütçe açığı (Katrilyon Lira)	-29,8 (24,8 Milyar\$)	-41,7 (1) (27,8 Milyar \$)	-39,8 (1) (26,5Milyar\$)	-24,8 Ekim (1) (17 Milyar\$)	-29,1
Sos, Güv, Kur, Açığı (Katrilyon TL)	-8,4 (7 Milyar\$)	-13,3 (1) (8,9 Milyar\$)	-15,9 (1) (10,6Milyar\$)	-16,6 Ekim (1) (11,4 Milyar\$)	-22,0
İç Borç Stoku (Katrilyon Lira)	122,2 (101 Milyar\$)	149,9 (1) (100 Milyar \$)	194,4 (1) (130 Milyar\$)	225 Ekim (1) (155 Milyar\$)	235 (E)
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-16,5	-14,7	-11,3	-8,0 (T)	-6,1
<b>Bütçe Harcamaları / GSMH (%)</b>	49,7	44,1	39,8	36,7 (T)	35,4
İhracat (% Artış)	12,3	12,0	30,0	30,7 Ekim	14,5
İthalat (% Artış)	-25,7	+22,8	+33,3	39,9 Ekim (2)	8,9
İthalat (Milyar Dolar)	-41,5	-50,8	-68,7	-78,2 Ekim (2)	104
<b>İhracat (Milyar Dolar)</b>	31,3	35,1	46,9	50,6 Ekim	71
<b>DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyar \$)</b>	- 10,1	-15,8	-21,9	-27,6 Ekim	33
İhracat / İthalat, (%'si)	77,0	69,0	68,2	64,7 Ekim	68
<b>Bavul Ticareti (Milyar Dolar)</b>	3,0	4,1	4,0	3,3 Ekim	5
<i>hracatımızda AB'nin Payı, %</i>	51,6	51,5	51,9	54,5 Ekim	55 (E)
<i>İthalatımızda AB'nin Payı, %</i>	44,6	45,5	45,8	47,2 Ekim	47 (E)
<b>Hizmet Gelirleri (Milyar \$)</b>	21,9	20,0	21,0	21,4 Ekim	25 (E)
Hizmet Giderleri (Milyar \$)	-13,8	-13,2	-8,5	-8,9 EKİM	12 (E)
<b>CARİ İŞLEMLER AÇIĞI (Milyar\$)</b>	+3,4	-1,8	-6,8	-10,7 Ekim	-10,6
Direkt Yabancı Sermaye (Milyar\$)	3,3	0,6	0,6	2,4 Ekim (3)	3 (E)
<b>Dış Borç Stoku (Milyar \$)</b>	113,9	131,1	147,0	148,2 Haziran	155 (E)
<b>MB Döviz Rezervleri (Milyar \$)</b>	18,7	26,7	33,6	35,6 Kasım	34 (E)

K): 2004 yılına ait Ay'ların yanındaki rakamlar Ocak ayından itibaren kümülatiftir.

T): DPT 2004 yılı gerçekleşme tahmini; (P): DPT yıllık program hedefleri (E): E.Çarıkcı.

\*) Kasım 2004'de Yıllık bazda TÜFE % 9,8'e inmiş, TEFE ise %14,4'e çıkmıştır.

1) Ortalama \$ kuru 2000'de 627 bin TL, 2001'de 1.2 milyon TL, 2002-2003 1.5 milyon TL, 2004'de 1,450,000 TL'dir.

2) İthalatımızda ara malları ve hammaddelerin payı %67, sermaye malları %18 ve tüketim malları da %14'dür.

3) Ocak-Ekim 2004'de net Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) yatırımı girişi (yabancıların satın aldığı 1.3 milyar \$'lık ayrımenkul geliri hesaba katılmaz ve 0.7 milyar \$'lık DYS çıkışı hesabedilirse) sadece 368 milyon dolardır.

**Kaynak : DİE, DPT, MB, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları Dokümanları, Aralık 2004.**  
**Derleyen: Prof. Dr. Emin ÇARIKCI, Çankaya Üniversitesi, İİBF, Öğretim Üyesi.**

## 2004'DE EKONOMİK GELİŞMELER;

✓ **Büyüme Hızı ve FBG:** 2004 yılının ilk yarısında GSMH büyüme hızı %13,5'tir (tarım %-0,4 gerilemiş, sanayi %12,7, ticaret %17,8, ulaştırma ve haberleşme %7,5, serbest meslek ve hizmetler %10,7, ithalat vergisi %33,5). Yıllık hedef %5 olmasına rağmen, 2004'de GSMH büyüme hızının %10'a yaklaşacak olması sonucu, 2003'den 2004'e GSMH miktarı 239 milyar \$'dan 293 milyar \$'a (2004'de \$'ın 1.5 milyon TL'nin altına inmesi sonucu, ayrıca yıllık enflasyonun da katkısı ile %22,6 artış), Fert Başına Gelir (FBG) de 3390 \$'dan 4112 \$'a (%21,3'lük bir artış) çıkacak, Satınalma Gücü Paritesine (SGP'ye) göre FBG ise, 2004 sonunda 7213 \$'a ulaşacaktır. Almanya'da FBG 25,5 bin \$, Türkiye'de de 4,1 bin \$'dır. Fark 6,2 kattır. Oysa SGP'ye göre Türkiye'de FBG 7,2 bin \$, Almanya'da 27,5 bin \$ olduğu için, Türk ve Alman vatandaşları arasındaki gerçek ortalama hayat standardı farkı, 6,2 kat değil, sadece 3,8 kattır (Kaynak: Dünya Bankası, World Development Report 2005, Eylül 2004).

✓ **Gelir Dağılımı:** DİE'ye göre 2002'den 2003'e nüfusun en zengin %20'lik dilimi ile, en fakir %20'lik dilimi arasındaki gelir farkı 9,4 kattan 8,1 kata indi. Yine 2002'den 2003'e, Milli Gelirden en fakir %20'lik nüfusun aldığı pay %5,3'den %6'ya, ikinci %20'nin %9,8'den %10,3'e, üçüncü %20'nin %14'den %15'e, dördüncü %20'nin %20,8'den %20,9'a çıkmış iken, bu oran en zengin %20'lik nüfus diliminde %51,1'den %48,3'e geriledi.

✓ **Enflasyon:** Bir önceki aya göre, Kasım 2004'de TÜFE'de %1,54 ve TEFE'de %0,75 artış, TEFE'nin alt kollarından imalat sanayiindeki fiyat artışı ise %0,4'tür. Ocak-Kasım 2004 döneminde enflasyon hızları TÜFE'de %8,8, TEFE'de %13,7 artmış, yıllık bazda ise bu oranlar TÜFE'de %9,8'e inmiş, TEFE'de ise %14,4'e çıkmıştır. Çekirdek enflasyon (maliyet enflasyonu) diye bilinen özel sektör imalat sanayii aylık fiyat artışları ise Mayıs'da %1,8, Haziran'da %1,2, Temmuz da %0,3, Ağustos'da %1,5, Eylül'de %0,6 ve Ekim'de %1,4, Kasım da ise %0,2'lik (yıllık bazda %11,4'lük) bir artış göstermiştir.

✓ **İmalat Sanayiinde Kapasite Kullanım Oranı** Ekim 2003'de %80,5 iken, Ekim 2004'de %83'e (Özel Sektörde %80,6'dan %80,9'a) çıkmıştır.

✓ **İmalat Sanayii üretimi** 2001 yılında %-9.9 gerilemiş iken, bu oran 2002'de %10,7'lik bir artışa dönüşmüş, 2003 yılında ise %9,7 artmıştır. Ocak-Ekim 2003'de %8,4 olan bu artış, Ocak-Ekim 2004'de ise %11,2'ye yükselmiştir.

✓ **Dış Ticaret ve CİD Açığı:** 2003 yılında ihracat %30, ithalat da %33,3 artmıştır. Ocak-Ekim 2004 döneminde ihracat artışı %30,7, ithalat artışı ise %39,9 olup, ihracatın ithalatı karşılama oranı (ihracat / ithalat) %64,7'ye gerilemiştir. Ocak-Ekim 2004 döneminde Dış Ticaret (DT) açığı -27,6 milyar \$'dır. Ocak-Ekim 2004 döneminde Türkiye'nin mal ihracatı dışında elde ettiği döviz geliri 24,7 milyar \$ olup, bunun 21,4 milyar \$'ı hizmet gelirlerindedir (hizmet giderleri de -8,9 milyar \$'dır). Bu miktarın 3,3 milyar \$'ı bavul ticaretinden olup, başlıca hizmet gelirleri ise, milyar \$ olarak, turizm 14,3, taşımacılık 3,8, navlun 1,4, finansal, ticari, resmi ve diğer hizmetler 3,0, inşaat hizmetleri 0,6, işçi dövizleri de 0,7 milyar \$'dır.

**Cari İşlemler Dengesi (CİD) açığı (Cari Açık = döviz cinsinden mal ve hizmet gelir ve giderlerinin farkı olup, Türkiye'nin kendi mal ve hizmet gelirleri ile ulaştığı bir dengedir) Ocak-Ekim 2004'de -10,7 milyar \$'a ulaşmıştır.** Yaz aylarında Turizm gelirleri ile bavul ticareti artışlarına rağmen beklenen gerilemeyi göstermeyen Cari Açık, Ağustos ayında 7,6 milyar \$'dan 10,8 milyar \$'a, Kasım ayında da 2004 sonu için -14,4 milyar \$'a revize edilmiştir.

**Cari Açık hedefinin yaklaşık 2'ye katlanmasının esas sebebi ise, büyüme hızı hedefinin %5 yerine %10 olarak gerçekleşecek olmasıdır. Büyüme hızının 2'ye katlanması, ithalat hedefinin 75 milyar \$'dan 96 milyar \$'a (artış 21 milyar \$), ihracat hedefinin de 51,5 milyar \$'dan 62 milyar \$'a (artış 10,5 milyar \$) çıkmasına yol açmıştır. İthalatımızın hala %86'sı yatırım ve**

üretimle ilgili ara malı ve hammaddelerden oluşmakta olduğu için, büyümedeki artış ithalat artışına ve dolayısıyla da cari açığın da sıçramasına sebep olmaktadır.

Döviz sepeti (1\$+1,5€) bazında, TL'nin %20 dolayında aşırı değerlenmişliği de, Ocak-Ekim 2004'de başta otomobil olmak üzere, tüketim malları ithalatını %95 (5,8 milyar \$'dan 11,3 milyar \$'a) artırarak, ithalatın ve dolayısıyla dış ticaret ve cari açıkların büyümesine önemli etkiler yapmıştır. Tüketim malları içinde kara taşıtları ve parçaları 3,8 milyar \$'dan 8,3 milyar \$'a fırlatarak %120'lik bir artış göstermiştir.

Cari açığın bir kısmı net DYS yatırımları gelirlerinden, önemli bir kısmı TL'nin aşırı değerlenmesine yol açan, kısa vadeli yabancı sermaye (sıcak para) girişleri ile, geri kalan kısmı da Ödemeler Dengesinin Net Hata ve Noksan kaleminden finanse edilmektedir. Cari açık kapatılamamışsa bunun bir kısmı MB'deki döviz rezervlerinden, geriye kalanı da kısa veya orta vadeli dış borçlanma ile finanse edilmek zorundadır.

CİD açığı / GSMH oranı %4,9'a çıkacak olmasına rağmen, bankacılık kesimi BDDK tarafından sıkı bir şekilde denetlendiği için, bankaların açık pozisyonlarının düşük düzeyde seyretmesi, ilaveten 2002'den Kasım 2004'e MB döviz rezervlerinin 26,7 milyar \$'dan 35,9 milyar \$'a çıkması, Ekim 2004'de Bankalardaki döviz rezervlerinin 17,7 milyar \$ ve döviz mevduat hesaplarının da 74 milyar \$ seviyesinde seyretmesinden dolayı, 2005 yılında da bir döviz krizi beklenmemektedir.

**Bölgelere Göre DT Açığı:** Ocak-Ekim 2004 dönemi; ihracat ve ithalatımızda, sırasıyla 25 üyeli AB'nin payı %54,5 ve %47,2'dir. 27,6 milyar \$'lık toplam Dış Ticaret Açığının (DTA= İthalat-İhracat) sadece %33,7'si (36,9-27,6=9,3 milyar \$'ı) AB ülkeleriyle, %24'ü (11,9-5,3=6,6 milyar \$'ı) KEİ Ülkeleriyle, %36,2'si (12,6-2,6=10 milyar \$'ı) başta Uzak Doğu ülkeleri olmak üzere, Orta Doğu dışındaki, Diğer Asya Ülkeleri iledir. Demek ki, Dış Ticaret Açığının tek sebebi AB ile yapılmış olan Gümrük Birliği (GB) değildir.

**Ükelere Göre DT Açığı:** Ocak-Ekim 2004 döneminde Türkiye'nin en çok DT Açığı verdiği ülkeler, milyar \$ olarak (parantez içinde sırasıyla ithalat - ihracat); Rusya -5,5 (7,0 - 1,5), Almanya -2,9 (10,1 - 7,2), Çin -3,2 (3,5 - 0,3), İsviçre -2,4 (2,8 - 0,4), Fransa -2,2 (5,2 - 3,0), İtalya -1,9 (5,6 - 3,7), Japonya -2,0 (2,2 - 0,2), Güney Kore -2,0 (2,05 - 0,05), Ukrayna -1,5 (1,9 - 0,4), İran -1,1 (1,7 - 0,6) ve Tayvan -0,8 (0,9 - 0,1) milyar \$'dır. Türkiye İngiltere ile 0,9 milyar \$'lık (4,4 - 3,5), ABD ile de 159 milyon \$'lık (4036 - 3,877) bir DT fazlası gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin esas meselesi, sadece Ocak-Ekim döneminde Rusya ile 5,5 milyar \$'lık; Çin, Japonya, Güney Kore ve Tayvan ile de 8 milyar \$'lık Dış Ticaret Açığı vermesidir.

**İşsizlik:** 2001'den bu yana Türkiye'nin esas meselelerinden biri de artan işsizliktir. DİE verilerine göre, işsizlik oranları 2001'de %8.4, 2002'de %10.3, 2003'de de %10.5 olarak gerçekleşti. Yine DİE'ye göre, 2003'ün ikinci çeyreğinden (Nisan-Haziran) bu yılın aynı dönemine işsizlik oranı %10'dan %9,3'e gerileyerek 492,000 kişiye yeni istihdam sağlanmış olması müspet bir gelişmedir. Ayrıca, 2000-2003 döneminde, reel olarak işçi ücretleri %25.3 geriledi. Reel ücretlerdeki bu erime 2001'de %13.4, 2002'de %8, 2003'de de %6.3'tür. Bu düşüş özel sektörde daha yüksektir. 2003 yılında döviz fiyatlarındaki gerilemeye rağmen, dış rekabet gücümüzün korunması ve 2003'deki ihracat artışındaki başarıda reel ücretlerdeki düşüşün de büyük bir payı vardır.

✓ **Doğrudan Yabancı Sermaye (DYS) Yatırımları:** DYS yatırımlarında 2002'de 1milyar 32 milyon \$'lık giriş, 55 milyon \$'lık çıkışla net DYS girişi 977 milyon \$ iken, 2003 yılında ise 578 milyon \$ giriş ve -499 milyon \$ çıkış olduğu için net DYS girişi sadece 79 milyon \$'dır. Dünyada 2002'de DYS yatırımı stoku 7.1 trilyon \$'dır. Türkiye'nin payı ise sadece %0.3 (binde 3) ile 18.6 milyar \$'dır.

**Yabancıların Gayrimenkul Alımları:** 12 Temmuz 2003'de Tapu Yasası'nda yapılan değişiklikten bu yana yabancıların Türkiye'de gayrimenkul (taşınmaz= ev, arsa ve arazi) satın almaları artmıştır. Bu satışlardan elde edilen dövizler Merkez Bankası (M.B) tarafından ödemeler dengesinin net hata-noksan kaleminde gösterilirken, Temmuz 2004'den itibaren DYS kalemleri içerisinde yer almaya başlamıştır. Neticede, Haziran 2004'den Ağustos 2004'e brüt DYS girişinde 3 katlık bir artış ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böylece Ocak-Ekim 2004 döneminde 2,4 milyar \$'lık DYS kaleminin 1,3 milyar \$'ı yabancılara gayrimenkul alımından (19 Temmuz 2003'den bu yana 8 bin dolayında gayrimenkul satın alınmış), 1,1 milyar doları da DYS girişinden kaynaklanmıştır. Bu 10 aylık dönemde Türkiye'den çıkan DYS yatırımı tutarı da 0,7 milyar \$ olduğuna göre, bu dönemde Türkiye'ye giren net DYS girişi, Ödemeler Bilançosu'nda görüldüğü gibi 1,7 milyar \$ yerine, sadece 0,4 milyar \$ (1,1 – 0,7) seviyesindedir.

Yabancıların gayrimenkul alımlarından elde edilen döviz gelirlerinin DYS kalemleri içerisinde gösterilmesi doğru değildir. Çünkü, bu alımlar orta ve uzun vadelerde istihdama ve ihracata, yok denecek kadar az katkı yaptığı gibi, Türkiye'deki DYS yatırımlarının geçmişteki gelişmeleri ile uluslararası mukayeselerin yapılmasında büyük bir kargaşaya yol açacaktır.

✓ 2003 Yılı itibariyle Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yeri ise; toplam üretimde (GSMH'de 18.ci, nüfus itibariyle 15.ncidir. Dünya dış ticaretinde Türkiye'nin payı ihracatta %0.7 (binde yedi), ithalatta da %0.9'dur.

✓ **2004 Devlet Bütçesi Gerçekleşmeleri:** Ocak-Ekim 2004 döneminde Bütçe Harcamaları 112,1 katrilyon (ktr) TL, Gelirleri 87,3 ktr TL olup, Bütçe Açığı da –24,8 ktr TL'ye= 17 milyar \$ (SGK açıkları -16,6 ktr TL=11,4 milyar \$'a) ulaşmış, Toplam Faiz Harcamaları ise 49 ktr.TL (33,8 milyar \$) olup, bu durumda;

- Toplam gelirlerin (87,3 ktr) %56,1'i ve vergi gelirlerinin (71,2 ktr) %68,8'i faiz ödemelerine (49 ktr. TL) harcanmıştır (2003'de bu oranlar sırası ile %58,6 ve %69,5 idi).

- Toplam faiz ödemelerinin (49 ktr) %89,8'i (44 ktr) İç Borç (155 milyar \$) faiz ödemelerine, sadece %10,2'si de (5 ktr) Dış Borç (148 milyar \$) faiz ödemelerine gitmiştir.

## BEKLENTİLER VE SONUÇ

Yukarıdaki oranlar Ekonomik dengelerin hala bıçak sırtında olduğunu göstermektedir. Onun için, önümüzdeki yıllarda da kamuda mali disipline ve sıkı para politikasına devam edilmesi gerekmektedir. Bütçede ve iç borçları çevirmede nispi bir iyileşmeye rağmen, Türkiye'nin esas meselesi Dış Borç Stokundan çok, İç Borç Stokudur. Nitekim; 2002'den Kasım 2004'e İç Borç Stoku 100 milyar \$'dan (150 ktr TL) 155 milyar \$'a (225 ktr TL) çıktığı halde, aynı dönemde Dış Borç Stoku 131 milyar \$'dan sadece 148 milyar \$'a çıkmıştır. Belirtmek gerekir ki, son dört yıldır, Bütçe'de faiz dışı fazla hedefine ulaşılması için, mali disipline uyulmamış olsaydı, özellikle iç borç stoku daha hızlı artardı. Türkiye'de, Devlet Bütçesinin en büyük kara deliği ise, Ocak-Kasım 2004 döneminde Bütçe Açığının %67'sini oluşturan, 2005 hedeflerine göre de %75,6'sını oluşturacak olan SGK açıklarıdır.

Kamu Kesiminde (Devlet, KİT'ler, Belediyeler ve BİT'lerde) aşırı israfı azaltacak, tasarruf ve verimliliği artıracak yapısal tedbirler ile, özelleştirme ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele konularında daha hızlı adımlar atılması gerekmektedir. Bu konularda daha hızlı hamleler yapılmadığı sürece enflasyonla mücadelede ve büyümede elde edilen başarılar kalıcı olamaz. Bütçe Açığı / GSMH oranı %11 seviyesinden %4'ün altına indirilene kadar talepteki bir canlanma ve döviz fiyatları artışları (ithalatın %86'sı üretim ve yatırım mallarından oluştuğu için iç fiyatlara yansıtılacak) normal seviyelerine ulaştığında enflasyon hızındaki düşüşün devam etmesi çok zor görülmektedir.

Türkiye'de 5 yıldır uygulanan ve önümüzdeki 3 yılda da devam edecek olan IMF destekli istikrar programlarının uygulanacak olmasının da etkisiyle, para ve maliye politikaları yerine oturmuştur. 5 yıllık istikrar programı ile, ekonomide kötüye gidış önlenmiş ve ekonomik canlanma bir ölçüde sağlanmıştır. Ancak 5 yıllık sıkı para ve maliye politikaları uygulanmasına rağmen, devlet bütçesinde yatırımlara yeterince kaynak aktarılamamakta, özellikle iç borç faiz yükü ve cari harcamalar bir türlü azaltılamamakta, kamuda israf önlenememekte ve iç borç stoku artış hızı düşmesine rağmen, bu borcun azalış eğilimine girmesi bir türlü gerçekleştirilememektedir. Bu sorunların hızla çözülebilmesi için tek çıkar yol, özelleştirme ve mikro iktisat politikalarının cesaretle uygulanmasıdır.

**Mikro iktisat politikaları kapsamında; kamu kesimindeki her kurum ve kuruluşteki aşırı istihdamın ve israfın asgari düzeye indirilmesi ile, kamu kesimindeki verimlilik, kârlılık ve etkinliğin artırılmasına öncelik verilmelidir.** Mesela, TRT ve TBMM'de yaklaşık 9'ar bin kişi istihdam edildiği halde, uzmanların görüşlerine göre, bu kurumların verimli bir şekilde çalıştırılabilmesi için 3'er bin kişi yeterlidir. Ancak, bu tür köklü operasyonların yapılabilmesinin, politik riskten dolayı, çok zor olduğu bilinen bir gerçektir.

**Ağustos 2004 itibarıyla Türkiye'nin toplam borç stoku 291 milyar \$ (iç borç 143 + dış borç 148) olup, kamunun toplam borç stoku ise, 207 milyar \$'dır (sadece 17,5 milyar \$'ı IMF ve Dünya Bankası'nadır). Çünkü, 148 milyar \$'lık dış borç stokunun 65 milyar \$'ı (%44'ü) kamu kesimine, 83 milyar \$'ı (%56'sı) da, başta bankalar olmak üzere, özel sektöre aittir.**

Temmuz 2004'de 212 katrilyon TL'lik İç borç stokunun %18'i döviz cinsinden veya dövize endeksli, %40'ı sabit faizli, %43'ü de değişken faizli olup, bu stokun alıcılara göre dağılımında piyasanın payı %60,5, Kamu'nun payı da (MB, Kamu Bankaları ve Diğer Kamu) %39,5'tir (DPT, Mali Piyasalardaki Gelişmeler, Ağustos 2004 sayfa 11).

Hazine Müsteşarlığı verilerine göre, 2002'den 2003'e ; Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt) / GSMH Oranı %93.6'dan %83.5'e, Toplam Kamu Borç Stoku (Net) / GSMH Oranı da %79'dan %70'e gerilemiştir. Bu (Net) oran 2000'de %57 iken, ekonomik kriz sonucu 2001'de %91'e fırlamış idi. AB'de parasal birliğe katılımın ön şartlarını kapsayan Maastricht Kriterlerinde kamu borç stoku/GSMH oranı %60 olmakla birlikte, Türkiye'de İç Borç Stoku ortalama vade yapısının çok kısa vadeli olmasından dolayı, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda güvenini sağlayabilmesi ve bu piyasalardan düşük faizli orta ve uzun vadeli krediler çekebilmesi için Brüt oranın %50, Net oranın da %40 dolayına çekilmesi gerekmektedir. Mesela, Ağustos 2004'de 212 katrilyon TL'lik İç Borç Stokunun %71'ini oluşturan Tahvil+Bono'dan oluşan Nakit borçların (124+26=150 katrilyon TL) ortalama vade yapısı sadece 11,7 aydır (Tahvilde 13,2 ay Bono'da 3,6 ay, DPT, Ağustos 2004, s.10),

**Diğer beklentilere gelince:** Türkiye enflasyonla mücadelede önemli bir mesafe almış olmasına ve büyüme hızı da 2002'den bu yana %5'in üzerinde bir artış göstermesine rağmen, bu olumlu gelişmeler yatırım ve istihdam artışına önemli bir katkı sağlamamaktadır. Ocak-Ekim 2003'den Ocak-Ekim 2004'e toplam ithalatta;

- Yatırım malları payı %15,3'den %17,7'ye (8,6 milyar \$'dan 13,8 milyar \$'a) çıkması yatırımlarda bir kıpırdanma başladığının,

- Tüketim malları payının da %10,4'den %14,4'e (5,8 milyar \$'dan 11,3 milyar \$'a) çıkması, TL'de varolan %20 dolayındaki aşırı değerlenmişliğin ortaya çıkardığı olumsuz etkinin açık bir göstergesidir. Bu oranın tekrar %10 dolayına inmesi ve dış rekabet gücümüzün artması için TL'nin bir an önce en az %10 değer yitirmesine yönelik gerekli iktisat politikaları ortaya konmalıdır.

Bu yılın ilk çeyreğinde toplam imalat sanayii üretim değeri içinde kamunun payı %21, özel kesimin payı ise %79 olarak gerçekleşmiş olup, bu dönemde kamu kesimi yatırımlarında %11.3'lük bir azalışa rağmen, bu oran özel kesimde %60.6'lık bir artış göstermiştir. Aralık ayından sonra AB ile tam üyelik müzakerelerine başlanabilirse, bir yandan özel sektör yatırımlarındaki artış devam edecek, öte yandan, DYS yatırımlarında beklenen artış ile son yıllarda artış eğilimine giren işsizlik, hiç olmazsa 2005'in ikinci yarısında, düşüş eğilimine girecektir. Ancak, Türkiye'ye tam üyelik tarihi verilmeyeceği için DYS yatırımlarında bir sıçrama beklenmemelidir.

## AB İLE MÜZAKERELER VE BEKLENTİLER

AB Komisyonu'nun 6 Ekim 2004'de Türkiye-AB arasında, tam üyelik yolunda müzakerelerin başlaması konusunda yeşil ışık yakmasıyla, Dış İşleri Bakanımız Sn. Doç. Dr. Abdullah GÜL'ün ifadesiyle, "AB Komisyonu hem AB, hem de Türkiye için tarihi bir adım attı". Çünkü, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda 1963 yılından beri (41 yıldır) süregelen zigzaglar şimdilik rayına oturmuş oldu.

Türkiye müzakerelerin başlaması için Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirdi. Tam üyelik için ise, yapılmış olan siyasi reform yasalarının uygulamada da başarılı olmalarına ilaveten,

Türkiye'de **Maastricht Kriterleri'ne yaklaşılması hedefi gündeme gelerek**, Türkiye bir anlamda **AB tam üyelik hedefi için 10 yıllık bir stand-by (istikrar programı) uygulamayı kabul etmiş oldu**. Çünkü **Maastricht Kriterleri**;

- **Fiyat İstikrarı**: Her üye ülkenin yıllık ortalama **enflasyon hızı, en düşük** enflasyon oranına sahip 3 üye ülke ortalamasından **%1,5'den fazla olmamalıdır** (%1,5+%1,5=%3 dolayında bir yıllık enflasyon gibi),
- **Kamu Açığı**: Üye ülkelerin bütçe açığı o ülke GSMH'sinin (**Bütçe / GSMH Oranı**) **%3'ünü aşmamalıdır** (Türkiye'de bu oran 2003'den 2004'e, %11'den %8'e inecektir),
- **Kamu Borçları**: Üye ülkenin kamu borçlarını (kamu iç ve dış borç stokunun toplamının) o ülke GSMH'sinin (**Kamu Borçları / GSMH Oranı**) **%60'ı geçmemelidir**. (Türkiye'de bu oran 2004'de %70'e inmiş ise de, esas sorun özellikle iç borç stokunun çok kısa vadeli olmasıdır)
- **Faiz Oranları**: Uzun vadeli faiz oranları, en düşük enfasyona sahip 3 üye ülkenin **yıllık ortalama faiz oranını %2'den fazla aşmamalıdır**. (%6+%2=%8 gibi)
- **İstikrarlı Döviz Kur'u**: Euro'ya geçmeyen üye ülke paraları **devalüasyon olmaksızın** Avrupa Para Sisteminin döviz kurları mekanizmasında öngörülen normal dalgalanma marjlarına (**kur ayarlamalarına**) uymalıdır.

**Türkiye**, 12 Eylül **1963'de** imzalanan ve nihai hedefi tam üyelik olan, 1 Aralık 1964'de yürürlüğe giren **Ankara Anlaşması** ile o zamanki AET'ye bugünkü **AB'ye "ortak üye" olmuştur**. **AB'nin 11 Aralık 1999 günü Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü** tanındıktan sonra, 11 Nisan 2000 tarihinde toplanan **Türkiye-AB Ortaklık Konseyi**, **Türkiye'nin adaylık sürecinde AB müktesebatına (mevzuatına) uyum** çalışmaları için **8 adet alt komite** kurmuş, bu komiteler **31 anabashiğtan 28'ini Haziran 2000'den itibaren ele almaya başlamış, fakat AB ile müzakereler başlamadığı için elde edilen başarılar çok sınırlı kalmıştır**.

Önümüzdeki en az **10 yıllık müzakere süresince Türkiye'yi en çok zorlayacak anabashiğklar** (parantez içinde ele alınması ve çıkartılması gereken AB'ye uyum mevzuatı sayısı) **ortak tarım (191), balıkçılık (270) ve taşımacılık (124) politikaları, sosyal politikalar ve istihdam (114), bölgesel politikalar (31), adalet ve iç işleri (159) ve çevre (174)** dir. AB ile müzakere edilmesi gereken **diğer alanlar ise; malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı (579), gümrük birliğı (118), şirketler hukuku (29), rekabet ve devlet yardımları (53), vergilendirme (140), istatistik (140), sanayi politikaları (14), bilim ve araştırma (38), enerji (120), dış ilişkiler (580), ortak dış ve güvenlik politikaları (250), mali kontrol (33), ekonomik ve parasal birlik (56) dir**.

**AB ile müzakerelerin başlamasıyla yukarıdaki önşartların yerine getirilmesi uzun bir zaman alacak olsa bile, bu çalışmalar Türkiye için** (Gümrük Birliğı'nde olduğu gibi AB ile sadece sanayii malları ticareti ilişkisi değil) **siyasi, ekonomik (tarım ve hizmetler dahil), mevzuat ve sosyal açılardan topyekün bir batılılaşma projesi haline gelmiştir**.

AB Komisyonu'nun 6 Ekim **2004 İlerleme Raporu** ile yakılan yeşil ışık ve bu raporun **nihai metni, 17 Aralık 2004 Kopenhag Zirvesi'nde** (Başbakanlar ve Devlet Başkanları toplantısı) **nihai ve kesin şeklini alacaktır. Maalesef bu Rapor; Alevi camiasının ve Kürtlerin azınlık statüsü, Rum Patrikhane'sine Ekümenlik statüsü verilmesi, işçilerin serbest dolaşımının sürekli olarak askıya alınma ihtimali ve müzakerelerin ucunun açık olması gibi, daha önce hiçbir aday ülkeden istenmeyen, Türkiye'nin kabul edemeyeceğı bazı çifte standart talepleri ile doludur**.

**Hükümet, ana muhalefet ve sivil toplum örgütleri el birliğı ile hareket ederek 17 Aralık'a kadar; azınlıklar ve ekümenlik konusunda AB yetkililerine Lozan'ın deldirilmemesi için baskı yapmalı, işçilerin serbest dolaşımını, Polonya'ya uygulandığı gibi, 7 yıldan fazla askıya alınmaması konularında gerekli seferberliğı başlatmalıdır**.

17 Aralık'ta Türkiye'ye tarih verilse bile, **Türkiye'nin bölünmez bütünlüğü AB'ye girmekten daha önemli olduğu için, Türkiye'ye Lozan Antlaşması'nda belirlenen gayrimüslim azınlıklar dışında azınlık dayatılmasının ve yukarıda sözü edilen dayatmaların, ayrıca, son aylarda gündeme gelen "İmtiyazlı Ortaklık" teklifinin kabul edilemeyeceğı AB yetkililerine açık bir şekilde ifade edilmelidir. Alevi vatandaşlarımız ve bölücülük peşinde koşmayan Kürt asıllı vatandaşlarımız defalarca bu milletin asli unsuru olduklarını beyan ettikleri ve son olarak da**

Alevi cemaatinin bir azınlık olmadığını deklare etmiş olmasına rağmen, bu konudaki ve yukarıdaki dayatmalar sürerse, Türkiye AB'ye rest çekmelidir.

Türkiye AB ile ekonomik ilişkilerinde Gümrük Birliği (GB) yerine Serbest Ticaret Anlaşması (STA) yolunu seçerek, ABD, Rusya Federasyonu, Türk Cumhuriyetleri ve bazı bölge ülkeleri ile STA anlaşmaları teşebbüslerine derhal başlamalı, Kıbrıs konusunda da AB'yi muhattap almayacağını net bir şekilde açıklamalıdır.

Herşeye rağmen, **Kötümserliğe gerek yoktur. Türkiye'yi ekonomik açıdan daha iyi günler beklemektedir.** Çünkü, Türkiye yıllık 60 milyar \$'ı aşacak ihracat hacmi ile dünyada 24. en büyük ihracatçı ülke durumuna gelmiştir. İlaveten son 2,5 yıldır ABD doları 1.5 milyon TL dolayında seyrettiği halde, ihracattaki başarının anahtarı, kayıt dışı istihdamın devamı ve neticede de, iç piyasanın durgunluğundan dolayı Türk müteşebbisinin düşük kâr yüzdesi ile yetinmeyi ve sürümden kazanmayı öğrenmek zorunda kalmış olmasıdır. İhracatın sürükleyici sektörleri ise, tekstil ve hazır giyimden çok, katma değeri düşük olsa da, otomotiv sektörü (kara taşıtları ve yedek parçaları), elektrikli makinalar ve diğer cihazlardır.

Makalemi 14 Kasım 2000 akşamı Işık TV'de yönetmekte olduğum "Ekonomik Analiz" programında, maalesef İstanbul'da bir Müslüman mezarlığında öldürülen, Sn. Merhum Üzeyir GARIH'in değerlendirmeleri ile bitirmek istiyorum. "Sayın hocam, Türkiye'de 12 milyon kişi gerek gelir seviyesi ve gerekse eğitim düzeyi bakımından Avrupa standartları seviyesindedir. Milyon kişi olarak Danimarka'nın nüfusu 5,3, Avusturya'nın 8,2, İsveç'in 8,9 ve Belçika'nın 10,2 milyondur. Bu durumda nüfus itibarıyla, Türkiye'deki 12 milyon Avrupa standartındaki kişi sayısını yukarıdaki ülke nüfuslarına oranladığımızda, milyon kişi olarak, Türkiye'nin 2,3 Danimarka, 1,5 Avusturya, 1,3 İsveç ve 1,2 kat Belçika nüfusu düzeyinde yetişmiş insan gücü vardır.

AB ülkelerinin nüfus yapısı giderek azalmakta ve yaşlanmakta, Türkiye ise, yıllık %1,5 nüfus artışıyla, genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahiptir. Sanayileşme açısından da, Türkiye özellikle son 20 yılda dinamik genç bir müteşebbis gücü yetiştirmiştir. Bu sayısal gerçekler ekonomik açıdan AB ülkeleri ile boy ölçüşmede Türkiye'nin potansiyelini göstermektedir. Yeterki, gerekli ekonomik ve siyasi reformları sağlayıp, bürokratik engelleri de asgari düzeye indirerek Türk insanının teşebbüs gücünün önü açılabilin. Kötümser olmaya gerek yoktur. "

**Not-1:** Türkiye'de ve Türk Cumhuriyetlerinde ekonomik sorunlar ve çözüm yolları, Türkiye-AB ekonomik ve mevzuat ilişkileri ile DYS yatırımları konularında detaylı bilgi için bakınız, Prof. Dr. Emin ÇARIKÇI'nın 46 makale ve 400 sayfadan oluşan güncelleştirilmiş 2. Baskı Kitabı: TÜRK DÜNYASINDA EKONOMİK GELİŞMELER VE TÜRKİYE – AB İLİŞKİLERİ. AKÇAĞ Yayınları, Mart 2004 (Tuna Cad. 8/1, Kızılay – Ankara (0312-4321798)).

**Not-2:** Bu makalede yer alan Tablonun 2004 yılı kolonundaki veriler her ay revize edilerek ve metin güncelleştirilerek Çankaya Üniversitesi'nin Ana Web sayfasında yayımlanmaktadır. (<http://www.cankaya.edu.tr>)